

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА

Проблема готовності психолога до роботи з дітьми аутичного спектра у контексті професійного становлення особистості — одна з найважливіших проблем для загальної та педагогічної психології. Незважаючи на велику кількість досліджень у галузі дитячого аутизму, все ж недостатньо вивченою є саме проблема підготовки фахівців, зокрема психологів, до роботи з дітьми з аутизмом.

Ключові слова: готовність, професійне становлення, прогностична модель особистості.

Постановка проблеми

Вступ. Сучасний етап розвитку теорії та практики психології, нейропсихології, корекційної педагогіки й спеціальної психології характеризується посиленням уваги до поглибленого вивчення різних особливостей психічного розвитку дітей, що має важливе науково-практичне значення. Зростає число й розмаїтість дітей з відхиленнями в розвитку, зокрема з парціальною й комплексною недостатністю. Це викликає необхідність вивчення дітей не тільки до, а й у процесі їх навчання й виховання, визначення мікропрограм корекційного впливу для кожного окремого випадку.

При цьому продовжує залишатися розрив між вимогами професійно-особистісно орієнтованої парадигми освіти й уніфікованим характером професіоналізації психологів. Це призводить до необхідності вдосконалювання професійної підготовки педагогів-психологів, які в соціально-економічних умовах, що змінилися, повинні бути творчими професіоналами, які вміють розробляти й реалізовувати різноманітні програми психологічної допомоги, працювати в освітніх установах різного типу.

Незважаючи на велику кількість досліджень у галузі дитячого аутизму, все ж недостатньо вивченою є саме проблема підготовки фахівців, зокрема психологів, до роботи з дітьми з аутизмом.

Стан розробленості проблеми дослідження: психологічна наука має досить великий запас знань у галузі психології дитячого аутизму. Проблемою дитячого аутизму та підготовки фахівців до роботи з цією категорією дітей займалися такі вчені, як Е. Баєнська, В. Башина, К. Лебединська, М. Ліблінг, Е. Мастюкова, Д. Шульженко та ін. Разом з тим, слід зазначити, що рівень готовності професіоналів, зокрема психологів, до роботи з дітьми аутистичного спектра залишається незадовільним.

Мета статті — теоретично й емпірично дослідити особливості професійної готовності психологів до роботи з дітьми, що мають прояви аутизму.

Виклад основного матеріалу

Проблема готовності в контексті професійного становлення особистості — одна з найважливіших для загальної і педагогічної психології. Не існує однозначного розуміння сутності і функцій зазначеного поняття, яке набуло останнім часом у концептуальному апараті психології самостійного і високого наукового статусу. Проте відмінності у визначенні поняття готовності, що мають місце у різних авторів, дають підстави говорити про суперечливість певних поглядів, а звідси і про неузгодженість процедур перенесення цього поняття в експериментальну площину.

Значення поняття готовності, яке актуальне сьогодні для педагогічної психології, передусім для педагогіки і психології вищої школи, вимагає переосмислення його змісту і функцій на методологічному й експериментальному рівнях. Дослідження цього напрямку базуються на вивченні та психологічному обґрунтуванні засобів навчання й удосконалення системи підготовки спеціалістів.

Гостро стоїть питання розв'язання проблеми психологічної готовності майбутнього психолога, розвитку у нього адекватних змістові педагогічної діяльності особистісних якостей і властивостей. Розроблення методів формування у майбутніх психологів професійно важливих якостей залишається найбільш уразливим місцем у системі професійної підготовки майбутніх кадрів.

Процес переосмислення функції освіти на гуманістичних засадах, що передбачає орієнтацію змісту освіти на актуалізацію можливостей особистості, перетворення останньої на суб'єкт навчальної діяльності, здатної до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху, вимагає певних змін у розбудові загальної стратегії організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, зокрема, і в ділянці вирішення проблеми формування в учнівської молоді готовності до професійної праці у тій чи іншій галузі трудової діяльності. Підготовку до професійної діяльності треба розглядати у контексті розвитку особистості. У зв'язку з цим основу формування готовності до професійної діяльності розглядають не тільки як розвиток операційно-технічних умінь і навичок, а й такий визначальний параметр готовності, як комплексна здібність. Комплексна здібність розглядається як утворення, що складається з мотиваційної (схильність до певної діяльності) та інструментальної (інтелектуальні і емоційні механізми регуляції діяльності) сторони.

Готовність як інтегральне утворення особистості, що полягає у вибірковій спрямованості на педагогічну діяльність, виникає на ґрунті позитивного ставлення і скеровується відповідними потребами та мотивами до цієї діяльності. Про сформовану готовність можна говорити лише за умови розвинутої у суб'єкта емоційного ставлення, вміння адаптувати свою поведінку відповідно до ситуацій, що виникають, вміння будувати процес спілкування, сформованості таких педагогічних здібностей як мислення, уявлення, спостережливість, комунікативних умінь і широкого набору професійно значущих властивостей: емоційної стабільності, самоконтролю, щирості, доброти, наполегливості і тощо.

Сучасний етап розвитку суспільства пред'являє до роботи професіоналів, отже, і до вищих навчальних закладів, зайнятих їхньою підготовкою, принципово нові вимоги. Система підготовки фахівців визначена специфікою конкретної професійної області. Проте зв'язок між вузами і сферою діяльності їх випускників не завжди надійний. Молодому фахівцеві після закінчення ВНЗ доводиться, як правило, ще довго адаптуватися до умов професійної діяльності. Не дивлячись на те, що адаптація до умов роботи на конкретних місцях відбувається на базі основного багажу знань і умінь, що набувають у вузі, одну з головних ролей грає наявність у молодого фахівця особистісної готовності до професійної діяльності. Більшість вузів країни нині використовують інформаційну модель навчання, яка орієнтує діяльність студентів на такі напрями: прийняти інформацію, переопрацювати її, продемонструвати міру її освоєння. Подібна модель сприяє розвитку пасивної ролі студента і формуванню мотивів «уникнення невдачі», направлена передусім на здобуття необхідних знань і слабо націлена на формування психологічної готовності до професійної діяльності. Успішне формування професіоналізму особи та діяльності майбутніх фахівців базується на їхній готовності до праці. Провідною складовою готовності до професійної діяльності є особистісна готовність, яка розуміється вченими як комплексна психологічна освіта, як сплав функціональних, операціональних і особистісних компонентів. Сьогодні в багатьох галузях спостерігається великий попит на фахівців-психологів. Але їхня підготовка є лише інформаційною. Основу професійної освіти майбутнього психолога складає систематичне вчення по відповідних дисциплінах. Професіоналізм особи передбачає об'єктивність психолога у сприйнятті й аналізі складних педагогічних ситуацій; вміння визначити коло доступних йому завдань; готовність застосувати свій професійний досвід відповідно до нових обставин, ситуацій. Це можливо за ефектив-

ного включення в процес професійної підготовки внутрішньої активності майбутніх фахівців у галузі психології та передбачає створення в рамках навчальної програми відповідних умов для самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації особи студента. Але практика показує, що ці завдання розв'язують дисципліни, що насичені, в основному, теоретичним матеріалом, який без відповідної практики важко застосувати для вирішення професійних проблем. Розгляд різноманіття форм і змісту практичної діяльності психолога дає можливість краще зрозуміти, які вимоги пред'являє ця сфера до сучасного фахівця і, відповідно, до організації навчального процесу з підготовки психологів-професіоналів. У зв'язку з цим інтерес викликають ті ситуації в практичній діяльності психолога, які пред'являють особливі вимоги не лише до теоретичної підготовки психолога, його оснащеності різними методами і методиками, а й до особи [1].

Професія «психолог» відноситься до так званої «соціономічної» групи професій (орієнтованої на громадські проблеми, проблеми соціалізації особи) і має на увазі спілкування з різними людьми. Отже, психологові треба формувати в собі готовність «розуміти» людей, орієнтуватися в різних способах їхньої життєдіяльності, включаючи й уміння орієнтуватися в різних видах професійної праці. Це важливо тому, що більшість людей реалізує себе саме в трудовій діяльності, а завданням психолога і є допомога в повноцінній особовій самореалізації в головній справі життя. Стати широкоосвіченим фахівцем-психологом дуже непросто. На певних етапах свого професійного розвитку, наприклад, навчаючись у психологічному ВНЗ, майбутній психолог вимушений освоювати конкретні напрями роботи, конкретні методики. Особистісна готовність — це властивості особи, які необхідні психологові для ефективної роботи. Особистісна готовність фахівця припускає психологічне опрацювання власних проблем в тих сферах, в яких він збирається практикувати. Переважаючий в практиці ВНЗ тип організації навчальної діяльності має на увазі накопичення достатньої для майбутньої діяльності суми знань з усіх навчальних дисциплін, що становлять сукупну інтелектуальну основу професії. Особа психолога (консультанта) виділяється майже в усіх теоретичних системах як цілющий засіб у процесі консультування, а іноді і як інструмент [3].

Умовами формування готовності до професійної діяльності виступають: спеціально організоване освітнє середовище, використання інтерактивних форм і евристичних методів у процесі навчання. Системотворними чинниками формування психологічної готовності до професійної діяльності є: характер потребностно-мотиваційної сфери студента, готовність до саморозвитку, спрямованість на реалізацію творчого потенціалу особи, перетворення соціально-значущої діяльності.

Готовність визначає стан відносної завершеності процесу підготовки до самостійного виконання професійної діяльності. К. Платонов, П. Рудік, Д. Узнадзе, В. Ширинський визначають готовність як концентрацію або миттєву мобілізацію сил особи, спрямовану в потрібні моменти на здійснення певних дій. В. Маляко визначає готовність як складну особову освіту, багатопланову і багаторівневу систему якостей і властивостей, сукупність яких допомагає суб'єктові успішно здійснювати свою діяльність.

Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Вони є фундаментом якостей особистості. Якості і психологічні властивості особистості, психічні особливості та моральні якості основою установки майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з можливостями і є характеристиками психологічної готовності.

Суть психологічної готовності: моральні та психологічні якості і можливості особистості; відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності й об'єктивності свідомості. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, професійно-

моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння та навички, педагогічні здібності [4].

За даними Інституту спеціальної педагогіки АПН України, Інституту соціальної політики та Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київського педагогічного університету імені Грінченко, значна кількість педагогічних кадрів дошкільних та середніх загальноосвітніх потребує нової парадигми їх професійної підготовки до роботи з дітьми з порушеннями психічного розвитку, і саме з причин того, що аспект корекційно-педагогічної роботи недостатньо опрацьований ними. У випадку, коли в групі дошкільної установи або в класі середньої загальноосвітньої школи з'являється дитина з особливими освітніми потребами, вони усвідомлюють потребу в спеціальній педагогічній освіті.

Корекційна технологія, яку необхідно застосовувати психологу, педагогу, розробляється на основі принципів спеціальної дидактики, психологічних особливостей розвитку аутичних дітей; модифікується в умовах звичайних закладів з урахуванням змісту загальної та спеціальної освіти тощо [5].

Отже, педагоги загальноосвітніх дошкільних, шкільних закладів, батьки дітей, що в них навчаються, усвідомлюючи себе частиною українського суспільства, рахуючись з освітніми та корекційними потребами аутичних дітей, приймають їх проблеми і готові професійно підійти до їх вирішення.

Сучасне розуміння специфіки навчально-виховної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку дає змогу зробити висновки, що наявна система спеціального навчання і виховання не зовсім відповідає реальним можливостям своїх вихованців. Провідною ідеєю сучасної спеціальної освіти, як показали спеціальні наукові дослідження українських дефектологів, має стати відхід від концентрації уваги на ураженні й орієнтація на ефективне використання збережених систем та функцій організму дитини, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, які обумовлюють успішне засвоєння загальноосвітніх знань, формування практичних умінь, навичок, сприяють її адаптації та успішній інтеграції в суспільство.

На наш погляд, проблематика професійної (зокрема й особистісної) підготовки психологів-практиків містить у собі чотири взаємозалежних аспекти проектування й становлення функціональної особистості психолога:

- а) побудова теоретичної моделі фахівця, що включає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості й діяльності психолога;
- б) первинний відбір професійно придатних кандидатів;
- в) розроблення змісту навчання й розвитку психологів-практиків;
- г) рішення проблеми власного професійного самовизначення фахівців (проблеми професійної ідентифікації).

В умовах перегляду багатьох традиційних форм навчання студентів і пошуку нових освітніх моделей виникає проблема підготовки висококваліфікованих кадрів, здатних швидко пристосовуватися до нових умов, що володіють високим професіоналізмом, затребуваних на ринку праці.

Формуючи особистість майбутнього психолога слід моделювати не лише особистісні якості випускника, знання та вміння, а й способи оволодіння ними.

Побудова моделі діяльності фахівця психолога вимагає визначення функцій майбутнього спеціаліста. До основних функцій діяльності випускника відносяться дослідницька, організаторська, навчальна, виховна, діагностична, прогностична, комунікативна та контролююча. Теоретичні основи створення моделі фахівця розроблялись на підставі визначення поняття «модель». За основу нами було взято трактування цього поняття у філософській, психолого-педагогічній та методичній літературі. «Модель» ми розглядаємо як деяку гіпотетичну наукову побудову, як узагальнене та

абстрактне подання, схему явища, своєрідний еталон, що втілюється в педагогічний процес [3, 6, 8].

Аналіз проблеми допоміг нам визначити послідовність створення прогностичної моделі психолога. На наш погляд, модель будується таким чином: з усієї різноманітності понять, накопичених наукою, відбираються лише ті, що слушно вважати первинними [2, 3]. Фіксуються деякі відношення між цими первинними поняттями, що приймаються за постулати.

Теоретична, практична й прогностична значущість дослідження моделі психолога корекційно-освітніх установ полягає в тому, що передбачуваний соціально-психологічний підхід і методи моделювання дадуть можливість надалі здійснювати перебудову деформованих компонентів з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей особистості кожного психолога в процесі сприйняття людини, у виявленні закономірностей і своєрідності емоційного відгуку в процесі спілкування.

На основі розробки прогностичної моделі особистості майбутнього психолога і моделі його діяльності стає можливим прогнозування та розроблення моделі підготовки майбутнього психолога. Структура такої моделі включає:

- а) зміст освіти, його структуру;
- б) методичне управління — систему форм, засобів, методів і прийомів навчання і виховання;
- г) вимоги до фахової загальнопсихологічної підготовки;
- д) вимоги до фахової, психологічної підготовки;
- е) вимоги до розвитку творчого потенціалу;
- ж) вимоги до формування світогляду.

Центральною фігурою у досягненні мети, успішному розв'язанні завдань спеціальної освіти є психолог, здатний реалізувати основні програми за відповідним ступенем і варіантом спеціального навчання, керуючись при цьому знаннями унормованої системи показників психофізичного розвитку і освіченості, соціалізації та інтеграції особи з особливостями психофізичного розвитку на кожному етапі навчання з урахуванням її особливостей та потенційних можливостей [7].

Висновки

Майбутнім психологам, які працюють з особами, що мають вади розвитку, слід дати найсучасніші знання і якісну практичну підготовку. Адже успішне розв'язання завдань, пов'язаних із реформуванням змісту і системи освіти, вирішальною мірою залежить від професійної майстерності, національної свідомості, ерудиції і культури спеціалістів. Зрозуміло, що формування психолога нового типу, розумного, ініціативного, гуманного, самокритичного, із сформованими задатками до емпатичної здатності і комунікативної компетентності, може бути успішним, якщо майбутній психолог уже в роки навчання в ВНЗ буде поставлений в умови, наближені до його майбутньої професії. Практика організації корекційної роботи з аутичними дітьми дуже чітко демонструє нагальну потребу в високо кваліфікованих спеціалістах, що здатні працювати з цією категорією дітей.

Підготувати в сучасних умовах такого фахівця-психолога можливо лише у вищому педагогічному навчальному закладі, що здійснює заходи щодо удосконалення вузівського навчально-виховного процесу, структурної перебудови своїх підрозділів та ускладнення їх функцій.

Отже, ми бачимо, як багато факторів необхідно враховувати, щоб бути кваліфікованим спеціалістом, здатним проводити корекційну роботу на належному рівні. Все це накладає велику відповідальність не лише на тих, хто безпосередньо проводить цю роботу, а й на тих, хто фактично готує майбутніх фахівців до цієї надзвичайно складної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Суходольский Г. В. Структурно-алгоритмический анализ и синтез деятельности / Г. В. Суходольский. — Л. : ЛГУ, 1976. — 120 с.
2. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1969. — 278 с.
3. Кузьмина Н. В. Научно-практические методы анализа педагогической ситуации / Н. В. Кузьмина // Психология — производству и воспитанию. — Л., 1977. — С. 211–224.
4. Шадриков В. Д. Способности человека / В. Д. Шадриков. — М. : Воронеж, 1997. — 342 с.
5. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. — М. : Флинта, 1998. — 200 с.
6. Щедровицкий П. Г. Развивающее образование и мыследеятельностная педагогика / П. Г. Щедровицкий // Первые чтения памяти В. В. Давыдова. — Рига : ПЦ «Эксперимент», 1999. — С. 117–129.
7. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмаков. — Запоріжжя : Центріон, 2005. — 640 с.
8. Нечипоренко В. В. Становлення освітнього реабілітаційного закладу нового типу. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство / В. В. Нечипоренко, І. Г. Єрмакова. — К., 2000. — 333 с.

Бондаренко Р. Н.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ГОТОВНОСТЬ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА К РОБОТЕ С ДЕТЬМИ АУТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Проблема готовности психолога к работе с детьми аутического спектра в контексте профессионального становления личности — одна из важнейших проблем для общей и педагогической психологии. Несмотря на большое количество исследований в области детского аутизма, все же недостаточно изученной является именно проблема подготовки специалистов, в частности психологов, к работе с детьми с аутизмом.

Ключевые слова: *готовность, профессиональное становление, прогностическая модель личности.*

Bondarenko R. N.

PROFESSIONAL READINES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO WORK WITH CHILDREN AUTISTIC SPECTRUM

The article deals with the readiness of the psychologist to work with children autistic spectrum in the context of individual professional development — one of the most important for general and educational psychology. Despite the large amount of research into children's autism, yet it is understudied problem of training, including psychologists, to work with children with autism.

Key words: *readiness, professional development, predictive model of personality.*